

Анета Дилова

**ХРАМ „СВЕТО ВЪЗНЕСЕНИЕ“
СЕЛО БАНИЦА**

Храм „Свето Възнесение“ село Баница

Българска, първо издание

Анета Дилова, автор

Доц. Мариян Стоядинов, д-р по богословие, рецензент

Бойка Лозанска, редактор

Димитър Дилков, фотограф на иконите

ISBN 978-619-7522-21-1

Формат 60/84/16

Печатни коли 5,25

Предпечатна подготовка инж. Валерия Димитрова

Печат „БГ ПРИНТ“ ЕООД Враца

АНЕТА ДИЛОВА

**ХРАМ
„СВЕТО ВЪЗНЕСЕНИЕ“
СЪАД БАНИЩА**

БГ ПРИНТ
Враца, 2019

*Книгата се издава с финансовата подкрепа
на фонд „Култура“ към Общински съвет Враца,
за което сърдечно благодаря!*

Благодаря и на дарителите:

Симеон Иванов Ангелов

Евгени Евгениев

Ненчо Ненов

Светла Цонева

Петър Шайков

КЪМ ЧИТАТЕЛЯ

Влезеш ли в Баница, наближиш ли центъра, долу в ниското, е площадът. Вдясно от него, на изток, на около 300 метра се издига храмът „Св. Възнесение“ – една красива, внушителна за мащабите на селото сграда. Застанала като кораб на неоформена височина, тя внушава респект и смирение на всички – вярващи и невярващи, религиозни и атеисти.

Храмът, в онези далечни времена – 1884 г., е възплътил желанията и съкровения мечти на жителите на селото – почти всички християни, да имат място за молитва, общение с Бога, за свето кръщение и причастие, венчавка и опело.

Нашите предци дарявали – ежегодно събирали по няколко кофи жито или шиници неоронен кукуруз от всяка къща, които продавали на публичен търг, и грош по грош събирали средства за построяването му. След сградата на първото училище – едноетажно, само с три помещения, това е втората обществена сграда в селото, изградена от майстор Къню Славов и другарите му от гр. Трявна. Тя е внушителна отвън, а вътре е с изкусно изработен иконостас и други украшения от дърво и камък, дело на братята Еньо и Иван от Трявна и на Нестор Илиев от с. Тресонче, Дебърско (Македония). Иконописец-зограф на цялата църква е братът на Нестор Илиев – прославеният май-

стор-зограф Велко Илиев, също от Дебърско, живеещ по това време в гр. Оряхово.

В този прекрасен храм са служили редица свещеници, които са отдавали силите си за доброто и за укрепване на християнските ценности, всеотдайно изпълнявали задълженията си като свещенослужители и общественици.

В дългата му 135 годишна история е имало години, когато е стоял затворен, пуст и потънал в прах, когато не се е служело, рушили са се покривът и камбанарията. Единствено камбаната е възвестявала кончината на поредния жител на селото.

В последните години на падение на българския дух и унищожаване на добрите помисли храмът отново е отворен. В него се служи редовно, хората се приобщават към религиозните служби и обреди. Те идват с вярата, че могат да се променят към по-добро.

Църквата е един от трите основни стожери на духовната култура на българите през вековете. Заедно със славянската писменост и книжнина, а по-късно с училището и читалището, тя дава значителен принос в изграждането на българската народност и българската нация. Във всички епохи от развитието на българската държава и на самата църква като институция, епохи на възход и падение, тя остава духовен крепител на българщината.

В 864 г. при княз Борис I България се приобщава към семейството на християнските държави. Въвеждането на новата религия ускорява формирането на българската народност. Покръстването на българите е събитие с разнообразни и трайни последици, отразили се върху цялостното развитие на българското общество и държава. Врачанският край и с. Баница винаги са били в границите на тази държава и тяхната съдба е част от съдбата на целия народ.

БАНИШКОТО ЕВАНГЕЛИЕ

Банишкото евангелие или **поп Йоаново четириевангелие** е безспорно най-интересният писмен паметник от Българското средновековие, пряко свързан със с. Баница. То се съхранява в ръкописната сбирка на Националната библиотека „Кирил и Методий“ в София под № 847 и е доказателство както за историята на селото така и за богатия духовен живот в несъществуващия вече манастир. Паметникът не е датиран. Ръкописът е много ценен и е препис върху пергаментови листа, местно производство. Названието си носи от запазената приписка, в която

се съобщава, че книгата изписана „в место рекоме Баницы, у Светаго Николы Много грешным рабом Х(ристо)вом и Матере иего Богородица попом Йоаном“. Въз основа на цялостния анализ на Банишкото евангелие Е. Дограмаджиева и Б. Райков го отнасят към края на XIII в. и след 1234 г., когато в българската държава се утвърждава почитта към Света Петка Епиватска – Търновска. В днешния си вид то представлява голям пергаментен кодекс, обемащ 205 листа с размери 26,5 на 20 см. В съответствие с най-разпространената практика в българската средновековна писменост ръкописът е съставен от тетрадки по 8 листа, т.е. от 4 големи листа, прегънати по средата и оформени в свезки по 8 листа. Съдържа четирите евангелия в традиционния ред: Матей, Марк, Лука и Йоан. Календарът на Банишкото евангелие се отличава с пълнота и е един от най-подробните български месецослови от тази епоха – включва паметните дни за цялата църковна година (от месец септември до месец август). Особено важно е, че са отбелязани голям брой български светци.

Пълните месецослови са по-редки от кратките, които отчитат само по-важните празници. Банишкият месецослов е изучаван от редица български и чужди учени. Според някои от тях този месецослов отразява традицията на Константинополския типикон, а това е присъщо на българската традиция по това време. По него четат и служат единадесет поколения свещеници от село Багальовци, Еленско. Последните наследници го даряват на Народната библиотека през юни 1924 г.

Няма никакви данни кога е съграден самият манастир „Свети Никола“ до Баница. Според преданията той е съграден от латинците. Като се има предвид, че и най-големия извор в центъра на селото хората в Баница нари-

чат Латинския или Римския кладенец, а на Милин камък е изградена и функционира римска крепост, възможно е да е изграден преди идването на славяните и след утвърждаване на християнството като държавна религия в края на IV в. Другото предположение е, че манастирът е основан по времето на Втората българска държава, при царуването на Асен I, когато е построен и царският манастир в крепостта при Вратцата. Твърде вероятно е това да е станало след възстановяването на Асеновската династия и идването на Иван-Асен II на българския престол през 1218 г. Точно тогава се създават условия за всеобщ подем в цялата страна: развиват се занаятите и търговията, укрепват градовете, разширяват своите имения манастирите, дубровнишки търговци започват да кръстосват страната надлъж и на шир. За пръв път в своята история българската държава и нейният владетел започват да сечат монети. От времето на Иван-Асен II или при неговия син Михаил II Асен, царският манастир при Вратцата получава нови дарения, за което се споменава в надписа от Градището при Вратцата.

При наследниците на Иван-Асен II за България отново настъпват тежки дни. Около средата на XIII в. в някогашните северозападни български земи, в Белградско и Браничевско, се настаняват унгарците. Тази територия е управлявана от техния васал, руския княз емигрант Ростислав, а след него от Яков Светослав. Чрез двамата князе в Северозападна България се засилва руското влияние. Ростислав Михайлович е син на черниговския княз Михаил Всеволодович, при когото избягват синовете на стария Асен – Иван-Асен и Александър. В 1217 г. двамата братя получават подкрепа от княз Михаил и с помощта на руска войска успяват да детронират узурпатора Борил и да си върнат престола. Ростислав Михайлович става зет

на унгарския крал Бела IV в 1243 г. и получава като зестра Славония. След това присвоява Браничевска и Белградска област. Неговата дъщеря е омъжена за сина на Иван-Асен II – Михаил-Асен, което позволява на Ростислав да играе важна роля във вътрешните и външни работи на българското царство. Другият княз е Яков Светослав, който замества княз Ростислав и управлява Видинската област, достигаща на изток до Враца. След покоряването на Южна Русия от татарите в 1240 г. многобройни свити от руско дворянство и руско духовенство се заселват в нашия край. Със засиленото руско влияние се обяснява руският характер на Врачанското евангелие от XIII в. Твърде вероятно е в Банишкия манастир да са заселени и руски духовници.

Ако се направи сравнителен анализ на двете известни евангелия от нашия край от XIII в., може да се окаже, че и Врачанското евангелие е писано в Банишкия манастир: 1. Банишкият манастир е известно западно българско средище, свързано с държавния и църковен център на Втората българска държава. 2. Пергаментът на Банишкото евангелие е местно производство. Твърде вероятно е в самия манастир да е изработван пергамент и за други ръкописи от това време. 3. Българските царе от династията на Асеновци поощряват развитието на манастирите и на тяхната дейност, а руското дворянство и духовенство подкрепят развитието на църковната литература. 4. И Врачанското, и Банишкото евангелие са от XIII в.

Банишкото евангелие е единственият писмен паметник от Българското средновековие, свързан със село Баница. За живота на населението от тази епоха няма конкретни данни. Ако използваме факта, че селото е в непосредствена близост с манастирския комплекс, то много вероятно е цялата селска мера – пасища, гори и ливади, както

и паричката земя на зависимите селяни, да са собственост на манастира „Свети Никола“. Тази земя селяните фактически запазват като свое владение, продължават да я обработват и да я предават по наследство на децата си. Според нормите на действащото през XIII – XIV в. феодално законодателство манастирът има право да търси всяко отнето от него имущество, включително и зависимите люде и техния добитък. При ползване на манастирската собственост от други лица се заплащат специални такси и налози. Манастирската земя в Баница след 1396 г. става вакъфска. Около средата на XIX в. върху нея се изгражда чифликът на Рушид бей, а след Освобождението е откупена от баничани от наследниците на бея и неговия наемател Сюлеман. Руската статистика от 1878 г. също отбелязва наличие на вакъфска земя в землището на селото. Съдбата на Баница и нейното население коренно се променя след турското завладяване на Северозападна България през 1396 г.

РЕЛИГИОЗЕН ЖИВОТ ПОД ОСМАНСКА ВЛАСТ

Сведенията за дейността на църквата и свещениците в с. Баница през епохата на османското владичество са твърде оскъдни. Във войнушките регистри от 1548 г. се споменава „войнук поп Трифон, син на Радослав, вместо Драйо, болен и немощен, от село Баниче. Ниви – 16, лозя – 1“. В семейния архив на Хаджитошеви се среща името на поп Никола от Баница, който е включен в списъка на свещениците от Врачанско, платили исканата от Патриаршията помощ в размер на 12 гроша. В приписка от 1835 г.

се отбелязва, че свещеник в Горно Пещене е поп Тодор от Баница, но тъй като е полуграмотен, селяните извикват за църковните си потреби свещеника от Враца Тодор Николов. Преди Освобождението и след него свещеник в селото е поп Тодор Николов от Долна Кремена. В историческата справка за село Баница от 1927 г. се отбелязва, че децата на селяните са учени на грамотност от поп Никола и поп Стоян – баща и син.

Столетия след разрушаването на манастира в Баница няма изградена църква. Ежедневният християнски живот протича в семейна среда. Във всяка къща има иконостас в източния ъгъл на голямата стая, където е поставена семейната икона и на всеки празник се запалва кандилото. На големите празници мъжът, глава на семейството, прекадява и благославя храната. Стриктно са спазвани постите и другите християнски обичаи, особено от жените.

В м. Кръста, при големите дъбове, оброчният камък беше сраснал с дънерите на дърветата. Навярно е от най-стари християнски времена. Тук се събира цялото село, принася се курбан от овни, в големи казани се вари молитвеница (специална чорба от месото) и се раздава на селяните. Оброците тук са посветени на св. Иван Летни и св. Илия, а в Калугер оброкът се прави на летни св. Никола. В решение на Общинския съвет от 1924 г. комисията по ТПС се задължава да отдели 15-20 декара в лозята „При дървеета“ за оброк, почитан от древни времена.

В църковно отношение Баница е включена във Врачанската епархия, като архиереите по това време са клирици на Цариградската патриаршия. Врачанска епархия преминава ту под юрисдикцията на Видинската, ту на Търновската митрополия.

През втората половина на XIX в., във връзка със засилената църковно-национална борба, религиозният живот във Врачанския край, включително и в Баница започва да придобива все по-организиран обществен характер. През 1861 г. врачани започват борба против новоназначения гръцки владика Паисий. Те го осмиват във вестник и той е принуден да избяга от Враца във Видин. През 1867 г. оряховчани се отричат от него и свещениците във Врачанския край вече признават вулите (свидетелствата за брак), издавани от общините, а не от епископията. Най-накрая през 1868 г. Паисий е отстранен. Две години по-късно, през 1870 г., със султански ферман е създадена Българската екзархия. С това е създадена сериозна предпоставка за бъдеща политическа независимост на българите.

За съживяването и развоя на църковно-религиозния и училищно-просветния живот във Врачанска духовна околия особена заслуга има митрополит Аверкий Петрович (1873-1884). Тъй като в повечето села нямат нито църкви, нито училища, митрополит Аверкий ги поощрява да строят и откриват такива, а „дето не може, по нямание на средства – параклиси“. За да избегне законните формалности при църковното строителство, владиката насърчава паството си да строи училища, за които не се изисква специално разрешение (ферман), по изготвен от него план. Според замислите на находчивия архиерей, всяка училищна постройка трябва да се състои от 3 помещения: източното служи за олтар, средното за храм под формата на еднокорабна базилика, а западното, което напълно се отделя с преградна стена и има комин, да се използва за нуждите на същинското училище. Баничани вероятно се вслушват в съветите на Врачанския владика и започват да събират пари за църква и училище.

Първата обществена сграда е училищната, построена в 1874 г. (според Кръстьо Ралчев). Руската статистика посочва, че в Баница има и църква и училище. В 1883 г. Врачанският околийски началник Никола Обретенов потвърждава, че източната стая на училището се използва от децата „и в същото време служи за черква, в която има накачени кандила и икони... Селяните са се пазарили за 55 хил. гр(оша) да си правят черква. За напролет имат около 30 хил. гр(оша) готови“.

ЦЪРКОВНОТО ДЪЛГО САМА ОСВОБОЖДЕНИЕТО

Най-старите архиви на църквата, запазени до днес, са регистрите за раждания, умираия и венчавки от 1881 г., водени от поп Тодор Николов. И след Освобождението за черква е използвана източната стая на училището. Трябва да се има предвид, че за построяването на църква и след Освобождението е нужно доста време и спазването на реда изисквания.

Съгласно Окръжното предписание на Министерството на вътрешните работи от 19 май 1884 г., № 4133, първо „се влиза в споразумение с местния архиерей или неговия наместник и ако те укажат, че съществува нужда да се построят черкови в дадено село, ще им се разреши да строят такива“. За това трябва да се уведомяват околийските началници. След това се иска разрешение от архиерея, договаряне с майстори за строежа, изготвяне на план и т.н.

Строежът в Баница е започнат по това време и не се налага спазването на тези разрешения.

Планът на църковната сграда е типов, тъй като по същия план са построени храмовете в Голямо Пещене и Мраморен. Новата сграда на църквата се издига на най-високото място, близо до изворите в центъра, което в най-стари времена е гробище и около което възниква селото. В преписките за строеж на нови църкви от архива на врачанската митрополия се срещат данни и за храма „Св. Възнесение“ в с. Баница. В писмо от 27 май 1885 г. на председателстващия иконом до църковното настоятелство в селото се обръща внимание на оплакването на майстор Иван: „За новосъздадения Ви храм Вие му дължите около 14 500 гроша, които ако и да ви е искал няколко пъти не му ги давате“. Молбата е да му се заплати поне половината.

С две писма от 16 и 18 юли 1885 г. председателстващият иконом изпраща на настоятелството на храма две заверени книги „прошнорувани, прономерувани и подпечатани с печата на съвета“, в които да се записват приходо-разходите на храма. В списъка на селата от врачанското църковно окръжие, имащи черкви, изготвен на 28 август 1885 г., сред 20-те посочени е и с. Баница.

Храмът е изграден в 1884 г. и това е отбелязано в сведение за Врачанското духовно окръжие в 1898 г. от Младен Кирков, свещеник на Банишката енория.

Баница е самостоятелна енория, в която влиза и с. Оходен, Белослатинска околия. От януари 1890 г. тя временно преминава към Мраморенската енория, в която влизат селата Мраморен и Горно Пещене. Свещеник е Младен Кирков от с. Мраморен и седалището му е в с. Мраморен. Църковни настоятели са Иванчо Рашков, Герго Николов и Дино Вълчинов. В писмо от Врачанската митрополия от

4 юли 1890 г. до общинския кмет на с. Баница „настоятелството се задължава да направи потребното разпореждане да загради църквата и се приготват нуждните потребления за освещаването ѝ на идущата есен, което най-главната работа е на настоятелството с помощта на общинския съвет начело с кмета“.

От 17 ноември 1890 г. Младен Кирков става енорийски свещеник на Баница и Оходен „по свое желание и по интереса на светата църква на основание на постановлението на митрополията от 21 август 1891 г. под №102 и съобщено с предписание от 6 септември 1891 г. под №1108“.

В сведение изискано от Врачанската митрополия той отбелязва:

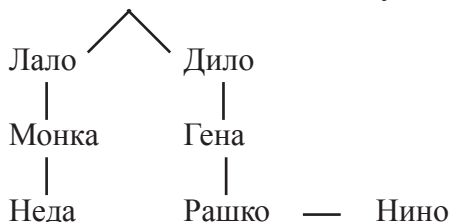
1. Роден в с. Мраморен.
2. Следва в първоначално училище в с. Тишевица до четвърто отделение.
3. До ръкоположението си бях учител 3 години наред и две години войник в I пътни Софийски на княз Александър полк.
4. На 13 август 1889 г. бидох произведен в „Диакон“, а на 15 същия в „свещеник“, притежавам и ръкоположително свидетелство от 25 същия.
5. Ръкоположен в съборната църква „Св. Николай“ във Враца за с. Мраморен и Горно Пещене от Митрополит Константин“.

Свещеникът стриктно извършва освен религиозните и административните си задължения като изпраща редица писма до Врачанския митрополит Константин с молби за препоръка как да постъпва при различни случаи.

На 16 декември 1889 г. той пише до владиката: „Янчо Гетов от с. Баница: черноок, коса възчерникава, лице червено, висок 148 сантиметра. Широк – 75 см., бъл-

гарин, православен, 18 годишен, който желае да встъпи в първий брак с девицата Младенка Цекова 17 г. от същото село. Като се съмнявам за пълновъrstието на Я. Гетов, го изпращам на зависещото и от страна Ви разпореждане“.

На 8 януари 1890 г. пише: „Жителя от с. Баница Нино Пенoв иска да вземе за съпруга Неда Тошова жителка от същото село, които имат помежду си това сродство:

Като се съмнявам в това сродство, препращам го на Ваше разпореждане“.

Свещеникът иска разрешения от митрополит Константин и за издаване на свидетелства за вула. В редица случаи млади вдовици с по няколко деца не са могли да останат в домовете на покойните си съпрузи, изгонвани са от близките им. Останали без средства да се препитават те са били принудени да се събират с мъже вдовици и да постъпят във втори брак, преди да е изтекъл подобавания срок за жалейка.

По разпореждане на Врачанската митрополия, свещеник Младен Кирков пише рапорт и протокол в с. Девене (юли 1891 г.) по повод „духовний процес на Девенското селско общинско управление, заведен против местния енорийски свещеник Кръстю Ценов от същото село“. Той разпитва по-първите християни на селото, които твърдят, че техния свещеник отказва опела (защото не са си платили), пиянства по кръчмите, не ходи редовно

на църква, не опява навреме умрелите и венчава вечерно време. Някои от разпитваните отричат всички обвинения. Имало още много хора да свидетелстват, навярно в защита на свещеника, но кметът като узнал за това ги спрял да идват „с разни убеждения, че щели да харчат много по това дело и да дават клетва“.

Съгласно чл. 118 от закона за настояничеството свещеникът уведомява кмета на с. Баница за починали жители, които имат непълнолетни деца (вкл. до 19 г.) и притежават движими и недвижими имоти в землището на селото, дава сведения за родените и умрелите всеки месец. До края на 1892 г. това е задължение на свещениците, а след това регистрите за раждания, женитби и умирация се водят от кметовете.

Църквата е построена, но нейното доизграждане изисква още средства. На 12 май 1892 г. църковното настоятелство дава 274 лв. на врачанския коюмджия (златар) Мишон Коцов за направата с негово сребро на „потир с принадлежностите му (потир, дискос, чаша за темплото, лъжица, копие, дарохранителница и кивот за сухо причастие“.

Още на 8 ноември 1891 г. е подписано Условие между Банишкото църковно настоятелство, по-първите християни на Банишката община и иконописеца Велко Илиев от Оряхово за „следующите вещи и изображения“:

1. Сев. Южи двери с иконите на Арх. Стефан и Арх. Михаил.

1.1. Царски двери според остав. ни форма.

1.2. Икона за иконостаса Св. Богородица.

2. Петнадесет апостолски икони.

3. Зад престолието кръст с принадлежащите според остановената ни форма.

4. Честний кръст с име с дата лоза позлатена според остановената ни форма.

5. Една плащеница.

6. Над. артиката храма.

7. Темплото с Св. Троица и др. принадлежности.

8. Зарите и кръста на влад. трон – позлатени.

9. Всички други дървени и жлезни вещи от вътре и вън ще са боядисани и лострика.

10. На Темплото три линии ще са позлатат.

Възнаграждението на иконописеца според личното ни съгласие е 1300 лева, от които 100 предплата и при свър. на работата 700 т.е. 5 априлий 92 г. и 500 на 8 ноемврий“.

Условието е подписано от църковното настоятелство: председател свещ. Младен Кирков, членове – Мико Попов, Йованчо Рашков, Николчо Печов; по-първи християни: Ив. Данчов, Тодор Милков, Николчо Данкин, Николчо Коцов, Тодор Иванов, Митю Данков. Към условието има „Прибавка“:

„Освен обозначените ... условия, задължения, иконописец Велко Илиев се задължава без никакво друго възнаграждение, да боядише както тронове така и дюшемето в църквата и олтаря с мазна кахвениева боя, така също и да изпише на цената на проекомидиета образа на Спасителя благославящ чашата и хляба“.

Съдържанието на това условие е потвърдено от Врачанската митрополия на 14 март 1892 г. и на 2 април с.г. е връчен един екземпляр на иконописеца от църковното настоятелство. На 19 април с.г. майстор Велко Илиев подписва разписка за получени от него 600 лева според условието, на 26 ноември са му донесени още 70 лв. от Янко Николов.

Църквата изнемогва за средства. В заявление на църковното настоятелство до Председателя на Банишкия селски общински съвет №13/4 февруари 1892 г. се казва:

„Г-не Председателю,

Ний, църков. настоятелство на местната енорийска църква „Св. Възнесение Хр.“ след като прегледахме и констатирахме подробно сметките по прихода и разхода на църквата за миналата 1891 година, разбрахме, че ако продължава и за напред да се упражнява същото ѝ незавидно положение както и миналата 1891 г., а то съществуващото до сега присъствие на ръководното църковно правило, за в бъдеще се застрашава с невъзможности, понеже разходите огромно надминават приходите. За да би могло да се подобри неслосното положение на св. църква, необходимо е нужно да се снабди с един постоянно-производителен имот, като същевременно се избегне всякакъв начин за пряко разкъсване като даждие на местните християни за църковен приход“.

Настоятелството моли да се даде имот, за да се покриват ежедневните църковни разходи за тази и следващите години. Банишкият селски общински съвет с постановление №4/20 февруари 1892 г. определя такъв имот, но то не се утвърждава от Врачанския околийски началник. Тези опити на банишките свещеници и църковните настоятелства се повтарят многократно в следващите десетилетия, но пак остават неосъществени.

Договорената сума за изписването на църквата не е изплатена цялата в срок на иконописеца Велко Илиев. С писмо от 18 декември 1898 г. Врачанският митрополит Константин обръща внимание на свещеник Младен Киров и църковното настоятелство, че дължат още 244 лв. и 90 ст. по един изпълнителен лист на съдебния пристав. С

рапорт от 20 декември с.г. свещеникът обяснява, че сумата от 1300 лева е разхвърлена поравно на всяко християнско семейство в селото. Тъй като не всички са се издължили църковното настоятелство е съставило списък и го е предало на кмета за събиране. Църквата няма възможност, разполага само с 20 лева.

В отговор на писмо №1893/13 авг. 1898 г. на Министерството на външните работи и изповеданията, Врачанското църковно окръжие изисква сведения за архитектурата, църковната живопис и скулптурата на църквите във Врачанско, в които се извършва богослужение. Банишкият свещеник Младен Кирков дава много ценни данни за църквата „Св. Възнесение Христово“:

„1. Храма на църквата „Св. Възнесение Хр.“ има само един престол, на който се служи всекой празничен ден.

2. Църквата е построена на 1884 г., на връх земята и по съвременен стил.

3. Майстор-архитект е бил Къньо Славов, заедно с другите майстори-зидари от град Трявна.

4. Иконописец-зограф на всичката църква е бил зографа Велко Илиев от Дебърско (Македония), а сега живущ в град Оряхово.

5. Кой е нейн ваятел (марангосчия) т.е. тоя, що е работил иконостасът (темплото) от дърво или камък – братя Енчо и Иван, тоже от Трявна са изработили темплото, иконостасът, владикова и други тронове и прозорците. А царските и бочните двери е изработил Нестор Илиев от Дебърско (Македония).

6. Църквата като нова не е пострадала в нищо. Построена е на ново място, в гробищата на латински християнски народи, несъществуващи сега тук и неизвестно кога са съществували тук.

7. В църквата се служи на Апостол, положен на престола през 1892 г. от Негово В. Преподобие Българский Архимандрит Илия Николов, а осветен от Негово В. Пресвещенство Св. Врачанский Българский Митрополит Господина Константин.

26 август 1898 г. с. Баница

Енор. Свещеник Мл. Кирков“

В друго сведение от 9 юли 1902 г. същият свещеник посочва, че църквата е осветена на 18 май 1900 г. от Св. Врачански митрополит Константин. По-приемлива е тази дата: 1. Тя е изсечена върху южната страна на църквата; 2. 18 май 1900 г. е църковният празник „Св. Възнесение“, чието име носи храмът; 3. До ноември 1892 г. църквата не е изписана цялата.

На 18 март 1939 г. свещеник Спас Димитров изпраща сведение на Врачанския митрополит Паисий, в което съобщава, че „църквата е осветена на 18 май 1900 г. от Блаженопочившия св. Врачански митрополит Константин“.

От изредените до тук сведения – от свещеник Младен Кирков, подписаното Условие между Велко Илиев и църковното настоятелство, оплакванията до митрополията от майстор Иван и Велко Илиев за неизплатени суми следват няколко важни извода, които потвърждават мненията на няколко от изследователите на българските възрожденски майстори и на резбарското изкуство (Асен Василиев, Димитър Друмев, Валентин Ангелов и др.).

Строителството и вътрешната украса на църквата „Св. Възнесение“ е дело на представителите на две известни български възрожденски школи – Тревненската и Дебърската (някои изследователи я наричат Мияшка).

Храмът е изграден от майстори строители от Трявна: Къню Славов и другарите му. В тяхната група,

както и на много други места в България, влизат и двамата братя – марангозчий Енчо и Иван, които изпълняват голяма част от украсата ѝ: темпло, иконостас, владишкия и другите тронове, прозорците. Твърде вероятно в спазването за строежа на църквата е включена и напратата на иконостаса без иконите. Църковното настоятелство не разчита на големи дарения и се оказва неплатежоспособно за резбован изцяло иконостас. От резба са лишени цели негови пояси и полета: цокълните табли, люнетите по царските икони, лозницата е рисувана. Богато резбовани са само царските двери. В горната си част те са опасани от две влечугообразни птици – характерен мотив за резбарското изкуство от това време. Отгоре са главите на пеещите птици, телата са на влечуги, а най-отдолу завършват с отворена змийска пасть.

Много от тревненските майстори резбари предпочитат да работят сухо дърво, без чепове, което не се пука и лесно се дълбае. Те употребяват най-често орех, явор и дива леска (ела). Обикновено отсядат в Трявна или близките колибарски селища и в малки уединени работилнички произвеждат двери, разпятия, проскинитарии и др., които след това на волски коли натоварват и докарват до определеното място.

В резбарското изкуство на другата известна школа – Дебърската, изследователите отбелязват две основни влияния – на атонската живопис и резба (акантови, смокинови и лозови листа, разпукнати нарове, сложни розетки, птици и др.) и на италианското изкуство (скулптура, нисък и висок релеф, композиция, органическо свързване на библейските сцени с орнаменти от растителни мотиви).

Работата на братята Илиеви от Дебърско и на Енчо и Иван от Трявна потвърждават извода на Асен Василиев,

че в тези школи имало родове строители, други – резбари, трети – иконописци, а имало и такива, които били едновременно строители, резбари и иконописци.

Братята Нестор, Мирон (Мирче) и Велко Илиев са представители на т. нар. Мияшка (Дебърска) школа. Произхождат от с. Тресонче, закътано високо в планината, северно от гр. Дебър (Македония). В този неплодороден планински район гурбетчийството се превърнало в средство за препитание. Мияците пътували на групи, представящи всички занаяти, потребни за завършването на нает обект и още от млади години били обучавани в няколко творчески дейности. Чираците и калфите са били посвещавани от майсторите във всички отдели: резбарство, живопис, скулптура, декорация.

Според сведенията на Асен Василиев, Нестор е най-големият брат, бил зидар, но в с. Баница той е марангозчия (резбар). Мирче Илиев бил обучен образописец. Заедно с брат си Велко, калфата на Велко – Саве п. Божинов и Милетия Божинов те обикаляли неуморно, изографисали редица църкви в нашия край и във Влашко и то по времето, когато Велко Илиев е рисувал Банишката църква и част от иконите (т.е. от 8 ноември 1891 до 1897). Групата е работела бързо, почти всяка година са рисувани църкви в различни села във Врачанския край (с. Селановци, Луковит, Карлуково, Мездрей, с. Галатин, Реселец, Габаре, Обнова, Бреница, Криводол, Малорад, Липен).

Църковната сграда има представителен външен вид и внушителни размери. На втори план е вътрешната украса. И тук, както на много други места в България, средствата са изчерпани за сградата, а украсата не е довършена. Затова от 1885 г. (жалбата на майстор Иван) до 1891 г. (Условието-договор с Велко Илиев) минават цели

6 години. В църквата и до сега няма стенописи, с изключение на купола над олтара, но този стенопис остава скрит за погледа на верующите.

Украсата на всяка църква се състои в художествено изработен иконостас, красиво изрязани столове, стенописи и икони. Столовете и стенописите могли да липсват, но иконостасът и иконите са неотменими.

Най-представителни и типични форми на църковната резба са иконостасните врати (Царските двери). Те заемат централно място в иконостаса и водят от наоса към олтара на църквата. Дверите символизират вратите на Рая. На тях е изобразена сцената „Благовещение Богородично“: Света Богородица е на лявата врата, а Архангел Гавраил на дясната. Сцената е придружена със старозаветните пророци св. пророк и цар Давид и св. пророк Исайя, св. Йоан Златоуст и св. Спиридон, св. Григорий и св. Василий. Тя показва Божието слизание от Небето на Земята чрез Благовещението, възвестено от пророците и евангелистите.

Майсторите резбари сами създават своя проект и сами го изпълняват. Започната от братята Енчо и Иван от Трявна, вътрешната резбована украса на храма е завършена от Нестор Илиев. В работата и на тримата майстори са отразени чувствата, зародени в душите им и добили плът в извивките, розетките и китките, моделирани върху дървото.

Иконостасът на храм „Св. Възнесение“ е висок и съдържа характерните за високите иконостаси елементи (пояси): антаблеман, цокъл, царски иконен ред.

Антаблеманът (лозницата, редовете малки икони, темплото със Светата Троица (Бог Отец, Иисус Христос и Св. Дух), е носител на основните идеи на Христовата вяра. Това е зона антипод на цокъла, който възплащава мисълта за земята и земното битие на първите хора, човешкото гре-

хопадение и изгонването от рая, езическата праистория на човешкия род, тъй както е поднесена от Стария завет (библейски сюжети от Шестоднева),

Разпятието (увенчава всеки висок иконостас), изразява догмата за саможертвата на Христос заради спасението на грешното човечество.

Деисисът (неделима част от малките икони), олицетворява застъпничеството на Богородица и Йоан Кръстител пред Вседържателя за всеопрощение на човешкия род.

Лозницата е задължителен и символично значим фриз, представя родословното дърво на Христа, пророчеството за идването на месията спасител сред хората. В банишкия храм тя не е резбована, а е изрисувана от Велко Илиев

Царският иконен ред включва регионалните култове на земната църква, патронът на храма и др. В храма „Св. Възнесение“ те са осем на брой, доста високи и внушителни по размер, веднага грабват вниманието на верующите: „Св. Георги“, „Св. Стефан“, „Св. Възнесение“, „Св. Богородица“, „Иисус Христос“, „Йоан Кръстител“, „Арх. Михаил“, „Св. Димитър“.

Иконостасът е хармонично единство от дърворезба и живопис (големите и малките икони, рисуваните изображения по дверите, в медальоните на лозницата и пр.). Всички икони в църквата са изписани от зографа Велко Илиев. Те не просто допълват, а обогатяват духовно-религиозното излъчване на иконостаса, увеличават сетивната наслада и опиянението на очите от неговото богатство, от позлатените лози, зари и линии, от изискания рисунък и благородната багреноост на иконните изображения.

Иконостасът като цяло и великолепните икони внушават тържественост и представителност, едно необичайно и различно от делника въздействие върху вярващи-

те. Те внушават смирение, любов и желание за молитва. За съжаление никой от посочените изследователи не споменава църквата в с. Баница, майсторството на Велко Илиев и на майсторите резбари.

Непосредствено под царските икони в храма „Св Възнесение“ е цокълът, където са разположени малки табли (нарисувани върху груби дъски). В тях се дублират житейски сцени на светци: св. Георги убива змея; Убийството на св. Архидякон Стефан; Иисус Христос; Раждането на Иисус; Иисус Христос изнася кръста към Голгота; Кръщение Господне; Смъртта на Йосиф Обручник; св. Димитър убива врага.

Асен Василиев отбелязва че в годините, когато просветата е била на ниско равнище, самата професия на образописците и резбарите им е налагала да знаят да четат и пишат. Те са били длъжни да познават добре свещените книги, от които черпели сюжетите на своите икони, налагало се е да четат и съответната технологична литература, състояща се тогава предимно от т. нар. ерминии. Тази тяхна интелигентност ги е издигала над общата маса на народа и те са били на почит. В редица случаи са били по-просветени от много свещеници, мнозина са били и учители. Това напълно се отнася и за майсторите резбари Енчо и Иван (от Трявна) и братята Велко и Нестор Илиеви от с. Тресонче, изпълнили вътрешната украса на храма в с. Баница.

Царските и някои други икони за църквата Велко Илиев изографисва и преди да сключи Условието с църковното настоятелство. Под всяка от тях има надпис с имената на дарителите, т.е. християните, които са заплатили работата на иконописеца и годината на изписването.

Свещеници преди Освобождението са поп Никола и поп Стоян – баща и син (техните потомци са основали

рода Миковци). В края на 70-те години свещеник е поп Тодор Николов, вероятно от с. Долна Кремена. Последният е свещеник до януари 1884 г. След него са: Кръстю Ценов от с. Девене до края на 1884 г. (след това е свещеник в същото село), йеромонах Евтимий от 1885 до 1890 г., Младен Киров от 1890 до 1918 г., Васил Лилев - 1918 г., Наум Мешков от 1918 до 1935 г., Спас Димитров от 1935 до 1943 г., Георги Тошов - 1944 г., Васил Мицов от 1945 до 1946 г., Тодор Котов от 1946 до 1992 г.

От къде идва йеромонах Евтимий в Баница?

На 24 май 1884 г. е изпратено писмо до главния надзирател на Врачанските манастири Дионисий, с което го уведомяват: „Тъй като Карлуковският манастир ще са преобърне с съгласието на Духовното началство в приют за бедни, престарели и немощни, то ние са разпоредихме да са настанят тамошните двама братя о.(тец) Сирапион и о.(тец) Евтимий на енории, единия в Баница, а другия в Пещене, служба която предстои да започнат от 1-ви идущо месеца“, т.е. от 1 юни 1884 г. В книгата за регистриране на ражданията, сватбите и умираанията в селото подписът на йеромонах Евтимий е от началото на 1885 г.

Православната църква има определено място в живота на народа ни и след Освобождението. В черквата се извършват бракосъчетанията чрез венчавка. От там се издава свидетелство за женитба, попълва се в деня на сватбата. В срок от 10 дни то трябва да се представи в общината, за да се впише от кмета в регистрите за женитба. В черквата са извършвани и кръщенетата с помощта на кръстника (кума). За тях от 1880 г. се издава кръщелно свидетелство. В храма се прави и опелото на починалите.

Запазени са неголямо количество документи, свързани с дейността на банишките свещеници и църковното

настоятелство. От съхраненото личи, че свещениците в Баница са и обществено ангажирани личности. Още преди Освобождението поп Никола и поп Стоян учат децата на грамотност. Свещеник Младен Кирков е един от основателите на кооперация „Земледелец“; свещеник Наум Мешков – един от основателите, председател и библиотекар на читалището, член на кооперацията и подпредседател на комисията за закрила на детето; свещеник Спас Димитров е библиотекар на читалището и общински съветник; свещеник Георги Тошев е член на читалището.

Дългогодишен свещеник в селото е Наум Мешков. Той е роден на 16 април 1862 г. в гр. Охрид, Македония. Получава четирикласно образование, което за времето си е доста високо. На 9 март 1890 г. е ръкоположен за свещеник в гр. Охрид при църквата „Св. Богородица“ (Киренана) от митрополит Синесий. Ръкоположен е за енорията Челница в Охрид. Преместен е на енорийска служба в град Крушево по неговите думи „поради революционерни работи“. През 1910 г. е родена дъщеря му Елеонора, по-късно учителка в Баница, и за родно място е посочено Крушево. Давано му е църковно отличие от митрополит Методий през 1908 г., бил е енорийски избирател в 1904 г. и енорийски съветник от 1890 до 1905 г. В продължение на 51 години е бил учител и свещеник в Македония и в с. Баница. За примерно и плодотворно служение е отличен с официята (отличието) „протоиерей“. Погребан е в двора на църквата.

Свещениците се занимават с религиозно-просветна дейност, изнасят беседи и за пчеларството, птицевъдството и бубарството като страничен поминък. По препоръка на Врачанската митрополия провеждат Ден на българската книга, Празник на християнската младеж с учениците и т.н.

На всеки две години, съгласно Екзархийския устав са произвеждани избори за църковни настоятели. Избирани са и комисии за преглеждане на сметките на църковните настоятелства. Според чл. 89 от Устава се гласува тайно. В Баница са избирани 5 души настоятели, определяни по вишегласие, и 3 души комисия. Условиата за избора, утвърдени с чл.90, са спазвани стриктно. Кандидатите подават декларация и заявление, техните имена се обявяват на видно място в центъра на селото. Основните изисквания са да притежават честност, грамотност и благочестивост. Периодично се отчита дейността на настоятелството, утвърждават се приходите и разходите на църквата.

На 12 ян. 1914 г. енорийските избиратели от Баница на брой 40 души произвеждат избори за църковни настоятели и комисия по преглеждането и привеждане в известност на църковните сметки. Комисията е избрана с явно гласоподаване, а църковното настоятелство с тайно гласуване. Изборът трае от сутринта след отпуста (на Литургият) до след обяд. За църковни настоятели са избрани Дило Ценков – получил 38 гласа, 45 годишен, грамотен; Данчо Г. Шарабански – с 38 гласа, 40 годишен, неграмотен; Тодор Ганчов – 37 гласа, 46 годишен, грамотен. Всички са честни и благочестиви. За членове на комисията – Петър Маринов, 40 г., Мито Вълков, 38 г. и Герго Тошов 36 г. – всички грамотни, честни и благочестиви.

На 28 януари 1934 г. за членове на настоятелството са избрани: Цоло Николчов, Вълко Николчов, Йоцо Петров, Иван Р. Механджийски, Димитър Вешов. Комисията по преглеждане на сметките включва: Иван Петров, Александър Т. Светулков и Герго Вачов Мариновски. На 11 март с.г. църковното настоятелство утвърждава бюджета за финансовата 1934 – 1935 г.:

Приходите са:

- от продажба на свещи 12 000 лв.;
- дискос за църквата 800 лв.;
- доброволни завещания на църквата 600 лв.;
- кръщелни свидетелства на новородени деца 1500 лв.;
- кръщавки в църква 600 лв.;
- венчавки в църква 1500 лв.
- Такси:
- задомяване другаде 400 лв.;
- служби и панихиди 100 лв.;
- биене на камбана 600 лв.;
- от църковни имоти 3500 лв.;
- от продажба на угарци 300 лв.;
- от печалба на епархийската църковна свещоливница 400 лв.;
- лихви от църковни капитали 1169 лв.;
- от случайни 300 лв.

Всичко 23 769 лв.

Разходите са за: восъчни свещи, елей, вино, тамян, просфори, украса на църквата, данъци, поддържане и поправяне на храма, за председател, певци, деловодител, свещопродавач, месачка на просфори, благотворителни и просветни цели на Св. Синод и Митрополията, отопление, канцеларски, кръщелни свидетелства, помощи, библиотека, водене дела – всичко 18 800 лв.

Интересни сведения ни дават мотивите на настоятелството и свещеник Наум Мешков по приходната част. От тях става ясно, че „християните съвсем малцина са, които посещават църквата, дохождат само в по-главните празници. По параграф 4 – продажба на столове в църквата не се предвижда никакъв приход“. Всички венчавки и

кръщенки се правят само в църквата. Повечето или всички панихиди се вършат по домовете. Църквата не притежава никакви имоти, освен черковния двор и гробищата. Съображенията по разходната част разкриват, че „по къщите се харчи домашен восък, а от църква малко зимат“, църквата има нужда от ремонт. За благотворителни и просветни цели предвиденият разход е само 400 лв., защото „църквата няма никакъв приход“.

В отговор на Окръжно №2607/12 април 1935 г. свещеник Наум Мешков дава следните сведения:

- брой на къщите 540;
- на венчавките 570;
- православно население 2744 д.;
- 207 мохамедани (цигани).
- Недвижими имоти – 15 дка ливада за пасбище.
- Благотворителни и просветни дружества към църквата няма.
- Причастявания и изповеди 500 души, по единично 10 души.

Относно религиозно православно състояние на енорията свещеникът отбелязва, че празнуването на празниците има повече светски и обичаен характер. Богослужението малко се посещава. Религиозни треби малко се извършват. Суеверия и заблуждения съществуват – баене, празнуване на вълчи, миши празници и др. Има лоши прояви в семействата – липса на почитание на членовете и възпитание в семействата. Обикновената нравственост е задоволителна: липсват всякакви буйства и порочности. Незаконоживущи (т.е. не венчани - б.м.) няма много, към съществуващите двойки се отнасят с безразличие.

Поради пенсиониране на Наум Мешков на 8 септ. 1935 г. се произвежда избор на свещеник на овакантина-

та длъжност. Кандидат е Спас Стефанов Димитров от с. Мраморен, Врачанско, завършил пълния курс на Черепишкото свещеническо училище. Поради усилената полска работа гласуват 118 души от 600 избиратели християни. На 2 ноем. 1935 г. свещеник Спас Стефанов е ръкоположен за свещеник на Баница. Пристигайки в селото той е посрещнат тържествено от учениците и цялото село при Върбите. Почти веднага, на 10 ноем. 1935 г. в писмо до кмета на Банишката селска община моли да се оземли църквата с 20 дка земя, а в ново писмо – молба за включване на средства в бюджета за 1936 г. за ремонт на храма. Мотивът е, че църквата е разнебитена, особено покривът и кубето ѝ. С големи усилия кметът Розов „явен комунист“ по думите му, отпуска средства.

В бюджета за 1937 г. са планирани 5000 лв. за ремонт на покрива. Църквата не може да събира жито за помощи, тъй като общината е събирала по 2–3 кофи за строеж на училището, което е започнато и за общинска баня.

Младият, ентузиазирани и отговорен свещеник не спира дотук. В началото на 1938 г. е произведен избор за ново църковно настоятелство, в което влизат: Иван Вълов Бошински, Георги Петров Бенински, Димитър Вешов, Кръстю Ралчов, Вълко Николчов. В контролната комисия са Тодор Гергов, Александър М. Гатовски, Георги В. Мариновски. Свещеник Спас Димитров е амбициозен, работи всеотдайно в интерес на църквата и енорияшите си. Съвместно с учителите още в края на 1935 г. основава две детски православни християнски дружества – в началното с ръководител Петър Хр. Цонев и в прогимназията с учителката Йорданка Василева. С учениците се водят беседи един път седмично от свещеника и от учителите. Използват се сборници беседи от Св. Синод. Поради липса на всякакви

средства е невъзможно закупуването на книги за църковната библиотека. Както и предшествениците си, той е активен общественик, библиотекар в читалището и съветник в общината, многократно замества кмета при краткотрайните му отсъствия по служебни причини (отразено в Заповедната книга на Банишката община за 1936 – 1937 г).

На 25 ноем. 1938 г. изпраща писмо до Дирекцията на Т.З.С. в София с молба за оземляване на църквата с 20 дка, молбата е отправена и към Общинския съвет в Баница. С решение от Протокол 8/24 декември 1938 г. Банишкият общински съвет отделя 30 дка от общинската мера в м. Под лозята, която „да се даде на вечно ползване безвъзмездно на църквата в с. Баница“, 6 парцела от по 5 дка.

На 30 януари 1939 г. църковното настоятелство се събира на заседание, за да обмисли и оформи искането за оземление на църквата до фонд Т.З.С. В него се отбелязват следните мотиви:

„1. Нашият енорийски храм е крайно беден, което се дължи на обстоятелството, че той не притежава никакви имоти, от които да черпим средства за своята издръжка.

2. Оставен без средства, храма не е ремонтиран, откакто е строен преди петдесет и няколко години.

3. Ако и в бъдеще църквата не се сдобие с имоти, които да гарантират издръжка и благодеение на храма, то последния ще заприлича не на храм, ами на обиталище на вrabци и прилепи.

4. По такъв начин ние ще се окажем рушители на такива ценности, които нашите бащи и деди са градили с цената на големи жертви и то във времена много по-трудни от днешните“.

Църковното настоятелство дава обявление за публичен търг за отдаване под наем на тези имоти в Църковен

вестник, брой 8/7 февруари 1939 г. Търгът е насрочен за 6 март с.г. С писмо до Врачанския митрополит Паисий свещеник Спас Димитров съобщава, че в същия ден - 6 март „обявеният търг не се е състоял, тъй като Министерството на земеделието е съобщило на кмета, че това протоколно решение на общинския съвет – да се определят части от общинската мера за ползване от църквите, не подлежи на никакви законни основания“.

ЦЪРКОВНИТЕ ДЕЛА СЛЕД 1944 Г.

От 1945 г. настъпват големи промени в дейността на църквата – тя е отделена от държавата и много от нейните дейности са обявени със закон за незадължителни (27 май 1945 г.). Църковната земя е национализирана, макар че църквата в Баница почти не притежава такава. Следват тежки дни за православния храм, останал на практика без никаква издръжка.

След Спас Димитров и Георги Тошев, свещеник в Баница е Тодор Котов от Чирен (1946 – 1992). Той служи на църквата в най-трудните времена. От 1960 г. спират паричните постъпления от държавата. И църквата и свещеникът са изправени пред непреодолими проблеми. Със съдействието на официалната власт – централна и местна – населението, и особено по-младите - постепенно се отчуждават от църквата. Налага се марксистката идея, че религията е опиум за народите. И както в по-старите времена свещеникът служи в храма, но работи и в ТКЗС, за да изкарва прехраната на семейството си.

Свещеник Тодор Котов продължава да изпълнява своите задължения. Макар и с малко боголюбиви жители на селото, той служи в неделните и празничните дни. Преди Възкресение Христово, около средата на постите, в църквите се извършва служба и литургия от няколко свещеници. Запазено е разпределение за тези служби от свещеник Тодор Котов, който е отговорник за целия район. За тази литургия в Баница идват свещениците Спас Димитров, Георги Тошов и Васил Мицов. Банишкият свещеник служи и проповядва в селата Борован и Нивянин.

Изключително събитие за св. Врачанска епархия, в т.ч. и за Баница, е посещението на Българския патриарх Кирил в епархията от 12 до 16 май 1956 г. То е свързано с 25-годишното митрополитско служене на Врачанския митрополит Паисий.

Съпроводен от всички синодални архиереи, на път от Враца за Оряхово, патриарх Кирил се спира и в с. Баница, където е посрещнат от хората на селата Баница и Оходен. Вестник „Църковен вестник“, бр. 23-26, 1956 г., подробно е отразил посещението. В Баница пътят на почетните гости е „посипан с цветя от многобройните посрещачи, които приветстваха радушно гостите с „добре дошли“. Свещеник Тодор Котов, от село Баница, произнесе кратко приветствено слово, в което между другото казва:

Ваше Светейшество, Ваши Високопреосвещения, драги гости, щастливи сме в настоящия момент, че имаме високата чест да посрещнем като вестители на вярата и мира Ваше Светейшество, родния, любим български патриарх, заедно с всички митрополити в нашата страна.

Приветствам ви вас, приемника на патриаршеската корона, снета с насилие от главата на Великия родолюбец-мъченик за народа си св. патриарх Евтимий, а сега отново заблестяла на вашата глава за радост на целия български народ.

Приветствувам вас, убедения миротворец и борец за мир, изразител на копнежите и усилията на нашия миролюбив народ за запазване и утвърждаване на мира, защото вие горещо обичате нашата мила татковина и желаете родните ни огнища, хлебородните ни поля, красивите ни планини и юначния ни добър народ да имат щастливи мирни дни.

Благословете, Ваше Светейшество, нас, селото ни, хлебородните ниви, лозята, градините и труда ни за повече мирно творчество, социална правда и щастие в света.

Добре дошли, Светейший владико. На многая лета!“

След изпълнението на местен хор, Негово Светейшество отвърща с благоговение на жителите и отговаря на приветствието на свещеника със следното отеческо слово, което е предадено със съкращения:

„Ваше Благоговейнство, драги братя и сестри, наистина един щастлив ден е днешният за нас, че тръгвайки от Враца за Оряхово и след туй за Плевен, минаваме през такива хубави села, каквото е вашето, и че навред сме посрещани от благочестиви люде, каквито сте вие, със сърдечни приветствия и с благи чувства.

Ние ви носим благословението на светата ни Патриаршия, което тя изпросва от Възкръсналия от мъртвите Христос Жизнодавец, като отплата за тия благи чувства, с които вие ни посрещате, като отплата за вашата преданост към светата Църква и за вашата обич към нашата обща скъпа татковина.

Ние ви благославяме и с благословението на мира, защото мирът е върховно благо.

Нека тоя Божи мир да пребъдва във вашите сърца, за да живеете честито като добри чедра на светата ни Църква, и тоя мир, който ще живее във вашите сърца, да се изрази в добри братски отношения по между ви, та като живеете като братя и сестри, да се чувствате в едно семейство и с общи усилия да творите и материалното благополучие на вашето село и духовното благополучие на всички, на цялата ваша благословена челяд. Христос възкресе!“

За примерно и плодотворно служение Тодор Котов е отличен с офикията (отличieto) „протоиерей“.

ХРАМЪТ „СВ. ВЪЗНЕСЕНИЕ“ И СВЕЩЕНИЦИТЕ СЛЪЖА 1992 Г.

След оттеглянето на Тодор Котов през 1992 г. и заселването му в София, храмът „Св. Възнесение“ става почти безстопанствен. Стените и подът се рушат от влагата, открадната бе черковната камбана, липсва летописната и навярно много други книги от църковната библиотека, безследно е изчезнала стъкленицата, в която са пазени листчета с убитите във войните жители на селото. По инициатива и с личното участие на кметовете на Баница Петра Йолчева и Любен Нинов за времето до 2012 г. неколкратно е правен частичен ремонт и подобрения в църквата, на покрива и оградата. През 2001 г. със съдействието на Петра Йолчева е направено осветлението на църквата, изградени са стълбите към двора откъм камбаната, боядисан е подът. По времето на Любен Нинов два пъти е правен ремонт на покрива. Неотложно е изграждане или подсилване на камбанарията, която всеки момент може да се срути.

При започналия ремонт в двора на църквата неотдавна бяха открити неизвестни скелети и надгробни паметници. Все още не може да се определи от кое време са те, но във всички случаи се потвърждават предшните сведения, че храмът е изграден на мястото на старо гробище.

От 1992 г. в с. Баница служат последователно няколко свещеници: Дилиан Иванов, Харитон Кирилов, Кирил Велинов (1004-2008), Денко Иванов (от Сливен), Борис Дашов, Васил Райков, Любен Христов (от с. Мраморен), Кирил Велинов, Любен Христов, Кирил Велинов.

Към днешна дата свещеник е Кирил Велинов.¹ Освен в Баница, той служи и в селата: Оходен, Мало Пешене, Борован, Малорад, Рогозен, Нивянин, Добролево, Сираково, Алтимир. Благодарение на неговите усърдна дейност, младежки ентузиазъм и настойчивост се започна ремонт в двора на църквата, оградата и камбанарията. В своята дейност е подкрепян от църковното настоятелство: Момчил Николов, Иванка Любенова, Тодор Игнатов, Николай Прокопиев.

ПРАЗНИЦИ И ОБИЧАИ В НАРОДНАТА ПАМЕТ

След приемане на християнството старите езически вярвания и обичаи трудно отстъпват място на новите празници. Църквата ги заклеява и преследва, но в началото на IX век отстъпва и папа Григорий IV обявява келтската нова година на 1 ноември за празник на Все светии. Народните празници, които са и регулатор за домашната и полската работа, се свързват с евангелски личности и събития, и така се постига формално равновесие, фолклорът се християнизира.

Честването на всички тези празници и обичаи е до голяма степен изменено в наше време, но те трябва да останат в паметта на следващите поколения и затова ще ги изредим и опишем така, както са отбелязвани в миналото.

¹ Кирил Радойчев Велинов е роден през 1982 г., в гр. Бяла Слатина. Основно образование завършва в с. Баница, средно – в с. Габаре. Завършва Софийската духовна семинария, а в 2018 г. завършва ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, специалност Теология и социални дейности.

Игнажден (Игнат), 20 декември. Дълго време този ден е считан за начало на Нова година. Започва Голям Сечко. Ако кокошката се е разклопала да мъти, я слагат на полога. Считало се, че щастието на дома през годината зависи от „полезването“. Какъв човек влезе в къщата пръв, добър или лош, такава ще е цялата година. Най-желани „полезници“ били децата. Баба ми казваше, че на Игнат по къщите ходят само момичета, носят съчки и шумки, и влизайки ги хвърлят в огнището, като наричат: шиленца, пилеца, ягънца, яренца, теленца, прасенца.

Най-големият и най-желан зимен празник е **Рождество Христово (Коледа)**. На 24 декември, деня преди самата Коледа, е Малка Коледа, а вечерта – Бъдни вечер. Месят се много обредни хлябове и колачета за децата и коледарите. В огнището се поставя дебело дърво – бъдник (тригодишно церово дърво или ботор), което трябва да гори цялата нощ. На трапезата се слагат: обредните хлябове, ястия, вино, сухи плодове. В Баница слагат: баница с тиква или само печена тиква, търкан боб, гнетени (пълнени) чушки с боб, сушени плодове, сушено грозде, орехи, чеснов лук, пшеница, няколко кулени царевица, вино, просо, семе от гръсти, сол, пепел от огнището, а под трапезата слама, т.е. всичко, което съставлява селското стопанство. Домовладиката в големите семейни задруги или най-възрастният мъж в семейството три пъти прекадява трапезата с тамян, от дясно на ляво - както се сее семето на нивата и както се коси. След това с палешника или ръжена минава всичките стаи в къщата и всичките сгради в двора за здраве и плодородие. След прекадяването домовладиката се прекръства, слага бъдняка в огнището и започва чупенето на боговицата (обредния хляб). В нея се слага пара за късмет. Нарича се: най-напред на Бога, после на къщата,

на нивите, на стоката, на стопанина, на стопанката и на всичките домашни по старшинство, дори и на отсъстващите. Късметът е на този, на когото се е паднала парата. На самата Коледа (25 декември, Голяма Коледа) рано сутринта тръгват коледарите – момчета на 15–16 години. Те обикалят къщите по групи чак до обяд, носят криваци (големи тояги) и калпаци, обнизани с мъниста и венци. Пеят строго определени песни за стопанина, стопанката, за моми и ергени, за кмета, попа, селянина първенец и получават подаръци – краваи, сланина, месо. Като си тръгнат от къщата вдигат шум, гърмят с пищови и пеят песни. С Коледа свършват дългите пости. На Малка Коледа с помощта на съседи се „убива“ шопарът, одира се кожата и след изсъхването ѝ от нея се правят „опинките“ за цялото семейство. На най-голямото момче се пада мехурът на свинята, който се надува, изсъхва над печката и с него си играят всички деца. Сутринта на Коледа се отговява, но не със свинско, а с врабче, хванато от вечерта под стрехите или в купите с кукуружище.

Василовден (Сурваки), 1 януари. От този ден започва Новата година. Освен обреден хляб (прясна пита), на този ден се прави баница от домашно печени кори, със сирене, яйца и мас. В нея се слагат дрянови клончета с пъпки, по които се гадае. Синията се поставя върху шиник пълен със слама и отгоре се нареждат ястията: свинска глава, пихтия (пача), орехи, чесън, кромид, мед. Който пръв кихне на трапезата му харизват първото родено яре, агънце, теле, конче. На сутринта сламата от шиника се слага по малко на всяко дърво, за да ражда. След първите петли тръгват сурвакарите – те са момци и момчета не по-малки от 8–14 години. Всеки носи сурвачка от дрян, сурова, с пъпки. Влизат в къщи, шибат домашните по гърба и благославят:

*„Сурва година, весела година!
Живо, здраво до предна година!“*

Сурвакането започва със стопанина и завършва с бебето, след това се сурвака и добитъкът в домакинството. Понякога сурвакарите правят смехории, ако поиска домакинят. Даряват ги със сланина, свинско месо, суджуци, кравай, ошаф, дребни пари, жито, царевица.

Кръщението на Иисус (Водици, Богоявление, Йордановден), 6 януари. Срещу Водици е третата каденна вечер. На трапезата (синията) се слагат хляб, джуркан боб, варено зеле, орехи и вино. Сутринта момичето или девойката вкъщи полива на най-възрастния в семейството за здраве. В котела с водата се хвърля „по някоя сребърна пара“, назначена „за чеиз и премяна“ на момата. Денят се празнува с водосвет при кладенците в Баница и тъй като няма наблизко голяма река, попът хвърля кръста в буре с вода. Той ръси за здраве и по къщите, цялото село. Общо е вярването, че ако на този ден замръзне китката босилек, с която ръси, ще има голям берекет.

Ивановден, 7 януари. На този ден в Баница се къпят мъжете младоженци, оженени тази зима до Ивановден. Те избират двама-трима ергени за „гоначи“, събират се и гуляят цяла нощ. На сутринта пред кладенците се събира цялото село. Младите булки, чиито мъже ще бъдат къпани, се нареждат с котлите и чакат. Гоначите хващат някого, домъкват го до кладенеца, булката му го залива с вода и той си отива в къщи. В това време другите младоженци се крият, докато ги намерят. Ако някой не желае да го гонят и къпят, се „откупува“. На този ден къпят и всички Ивановци за здраве.

Бабинден, 8 януари. Празникът е посветен на бабите акушерки, чества се за здраве на децата и жените

родилки. Извършват се три обичая – къпане на децата от бабата, гощавка в дома на бабата и къпането на бабата. Сутринта бабата обикаля къщите, в които е бабувала, изкъпва бебетата, на по-големите умива очите и ръси момите и булките от уроки. На обяд всички родилки идват на гости с прясна пита, кокошка, баница и бъклица с вино. В Баница я даряват с риза, чорапи, престилка, забрадка, кърпа, калъп сапун. Накрая се присъединяват и мъжете и веселбата става обща. От средата на XX век Бабинден се чества в училището, а след това в читалището, като са запазени все още голяма част от старите традиции и ритуали.

Атанасовден, Зимни св. Атанас, 18 януари. Някога се смятало, че на този ден дългата и студена зима е преполовена. Навсякъде месят пресни питки, мажат ги с мед и раздават за здраве и берекет. Мъжете преценяват дали ще стигне храната за добитъка до пролетта. По дебелината на снега се гадае какво ще е плодородието.

Вторият месец е февруари или **Малък Сечко**. На 1 февруари е **свети Трифон (Зарезан)**. Празнува се в чест на лозята, лозарите, градинарите и кръчмарите. Лозята се зарязват с определени ритуали, избира се Трифун или цар на лозята, организира се общоселско веселие с музика, хора и ръченици.

От незапомнени времена първите три дни на февруари са известни още като Трифунците или Вълчите празници. През тях жените и занаятчиите не трябва да работят нищо – да не отварят ножици, да не шият, плетат, предат, тъкат, перат, за да не налитат вълците на добитъка и на хората.

Св. Харалампи, (Чумин ден), 10 февруари. На този ден никой нищо не работи, особено го пазят и тачат

жените. Те месят и пекат хляб, мажат го с мед и го раздават за здраве на чумата.

Св. Власи, Власовден, 11 февруари. Празникът се отбелязва в чест на впрегатния добитък, най-вече за здраве на впрегатните волове. Месят се обредни хлябове. Воловете се изкарват на водопой и след това хлябовете се прекадват в обора, при воловете. Единият се раздава на хората, а другият се слага в кърмилката на добитъка. На този ден не се работи и воловете не се впрягат.

Сирница, Сирни заговезни, Сирна неделя. Неделята преди Сирница се нарича Месопусна (чиста неделя), защото се пости в сряда и петък. През Сирната неделя се яде само масло, яйца и сирене, а с месо сланина и свинска мас се заговява на Месни заговезни. Цялата седмица минава във веселби, момите и момците се люлеят на люлки, играят хоро, защото с настъпването на постите хората се забраняват. На този ден кумците ходят за прошка при кръстниците, по-младите искат прошка от по-възрастните. Вечерта, след храна, връзват на конец въглен, варено яйце и сирене (в по-ново време бяла халва) и всеки се старае да ги хване с уста, защото това носи късмет и здраве. Ястията за този ден са риба, рибник, масло, мляко, яйца, баница, питка, кокошка. В дните на полската работа, от Сирни заговезни до Петковден, се прекъсват сватбите за цялото лято. Съществува и обичай да се палят огньовете и момците да ги прескачат, за да покажат пъргавината и юначеството си.

Тодорова неделя настъпва след Заговезни. За народното поверие са важни понеделник, вторник, сряда, четвъртък и събота, на които са дадени и допълнителни определения. Понеделникът в Баница се нарича Песи понеделник. Празнува се в чест на лошия дух и демон, наречен бяс и в чест на кучето. За да не ги лови бяс през

годината, кучетата се люлеят. Чрън вторник е началото на лошите дни през седмицата. На този ден нищо не се започва и не се работи, защото ще завърши несполучливо или ще се разболеет от устрел. Луда сряда е празник против полудяването на човека, причинено от дявола. Врътоглав четвъртък е почитан заради болестите, свързани с виене на свят и умопомрачение. Събота, Тодорица, Тудоровден, Конски Великден е ден посветен на конете. Те се изкарват на кошия, за да се излекуват от болестта „гуторач“, която са хванали през зимата. Надбягването с конете в Баница става при гробищата, в полето. Този ден се празнува от младите булки, оженени през зимата, за да раждат. Меси се обреден хляб, колак, за конско здраве и колаци за булките. В зобта на конете се слага варена царевица, леща, боб, семе от гръсти. Младата булка получава краваи от майка си, от кръстниците, от девера си и от други роднини.

Март, Баба Марта. На 1 март по стара българска традиция се връзват мартеници от усукани бял и червен конец, обикновено на дясната ръка, на всяко дете, мома и булка. На момите и булките връзват мартеница и на гушата като гердан. Те се носят за здраве и против уроки докато дойдат лястовичките и щъркелите. След това се връзват на зелено дърво.

Младенци, Св. Четиридесет мъченици, 9 март е народен празник в чест на баба шарка, сипаницата. Празнува се във всяка къща и жените не работят, месят обредни хлябове и готвят гозби. В Баница тези хлябове се наричат пармаци. Те са малки, имат форма на кукла с тяло и глава и отгоре са нашарени с цев. Тези шарки символизират зърната на сипаницата. Освен хлябовете се готви джуркан боб и гнетени червени чушки с ориз.

Благовещение (Благовец), 25 март. Според народното поверие на този ден излизат змиите от леговищата си, връщат се самодивите, самовилите и другите духове. Долетяват кукувицата и лястовицата и донасят благата вест, че зимата вече си е отишла и приближава лятото. За да бъде чисто се измитат всички дворове и боклуците се палят да изгорят. За предпазване от змии и гущери децата ходят из двора, зимника кошарата, дрънкат машините и ръже-на със заклинанието:

*„Бягайте змии и гущери,
Че идат татаре,
Ша ви мерат с кантаре“*

В нашия край момците ходят по къщите и пеят благовешки песни. Вярва се, че на този ден закопаното има-не свети със син пламък. И до днес поверието гласи, че как-то те закука кукувицата, така ще мине лятото и годината – ако си сит и имаш пара в джоба, си ще бъдеш винаги сит и с пълна кесия с пари; ако си гладен и без пари – ще бъдеш гладен и с празна кесия до другата пролет. Вярват още, че колкото пъти кукне, толкова годин ще живееш. Същия ден се отварят кошерите, за да излязат пчелите.

Лазаровден, Лазарница, Лазаровден е винаги в събота. Посветен е на нивите, пасищата и горите. Стар езически обред е лазаруването. Лазарките са малки моми подевки, които встъпват в моминство. Те ходят само веднъж на лазаруване и след този обряд стават „свършени“ моми, т.е. могат да либат, да се кичат, да носят накити. Събират се на групи от 10–20 момичета, пеят лазарски песни за всеки член от семейството и за всеки селянин в селото според общественото му положение. Една от момите носи

кошница за подаряваните яйца. Пеят песните „Ой, Лазаре, Лазаре“, „Лаленце се люлее“, „В село златари дойдоха“, „Сиви, бели гълъбе“.

Връбница (Цветница) е народен празник с характерен обряд наречен кумичене. Отбелязва се веднага на другия ден след Лазаровден. В обряда участват същите момичета, които са лазарували. Кумиченето става на Селската бара или на чешмата в Церов дол, където се оттича водата. Всяко момиче носи кукла (обреден хляб), отчупва залче от нея и го слага на бухалката. Когато са наредени всички залъци, едно от тях натиска бухалката във водата да потъне и хлебчетата тръгват по течението. Кумица става момата, чийто залък е отишъл най-далеч и най-напред. На втория ден на Великден при нея отиват всички на обяд, като всяка носи червено яйце. На този ден за здраве се носят върбови клонки в ръка, за главата на венец и около кръста.

Възкресение Христово (Великден). Неделята преди Великден се нарича Страстна неделя. Народът почита само сряда, четвъртък и петък. На Велика сряда не се работи женска работа – тъкане, предене, шиене. На другия ден, Велики четвъртък, никой нищо не работи, нито женска, нито полска работа. Боядисват се червени и шарени яйца – „перашки“. Много голяма сила има червеното великденско яйце. Използва се в баянето, лекуването и развалянето на магиите, дава се помощ, но не може да се нанася вреда. В по-заможните и многочелядни къщи са боядисвани 500–600 яйца, ядат ги до Спасовден (40 дни), подаряват се на всеки, който влезе в къщи – пътник, друмник, циганин, просек. С първата перашка се натриват лицата на децата, момите и булките – да са бели и червени като яйцето и да бъдат запазени от лоши очи, лоша среща, от магии. На този ден се месят обредните хлябове, нарича-

ни кравай, колач, боговица. В Баница са наричани колаци (пита във вид на колело от тестени пръчки и в нея слагат 5 червени яйца). Ако в къщата има булка, се месят още два великденски хляба. Единият се носи на кръстника с кокошка и още десетина червени яйца и бъклица с вино, а другият се носи на родителите на булката. Разпети петък е голям празник, не се работи нищо, момите и булките пишат (шарат) великденските яйца.

Възкресение Христово е в неделя. Младите булки, прдружени от мъжете си или от свекървите, отиват на поклон, посещават първо кръстника, а след това родителите и деверите си. Носят великденски кравай (козунак), писани червени яйца, печена кокошка и бъклица вино. Момите и момците връзват люлка, на която се люлеят всички за здраве, против болести и уроки. На Великден се чукат яйцата (най-здравото е заклъчък), играе се великденско хоро (по мелодията на великденски хороводни песни), пеят се много песни с митически сюжети. На обяд разчупват великденския кравай (козунак) и се комкават със счупените яйца.

Гергьовден е по-велик, по-мил и по-драг за старите българи от Великден. Той винаги идва със зеленина, с ведро разцъфтяла и ликуваща природа. Пригответленията започват със събиране на цветя и гергьовка от полето и гората. С тях се окичват портите и кошарата, прави се жертвен венец за агнето, което ще се коли и за майка му. Венците се оставят под трендафила, в градината. Другите цветя се накисват в котела с водата, с която ще се месят хлябовете. Месят се по два обредни хлябова. В нашия край са се наричали гергьовски колак и кошара (Бяла Слатина), боговица и овчарска кошара (Чирен), Боговица и овчарник (Малорад). Сутринта рано стопанинът отива да обиколи нивите си и да ги благослови за голям берекет.

С много ритуали е свързано заколването на жертвеното гергьовско агне. То трябва да е първото обягнено мъжко агне. Донася се от кошарата, на главата му се слага венеца заедно със свещ, обвита с червен конец. С него три пъти се обикаля синията и му се дава да хапне малко тревица, сложена в обредните колачета и да близне малко каменна сол (така правеха в къщи баба ми и дядо ми). С кръвта на закланото агне се мажат челото и бузите на децата за здраве.

Закланото агне се пълни с дреболиите и лук. След като се опече, се слага в специално дървено коритце, което завършва с 3–4 рогца, наречено „молитвеница“ и се носи в черквата, в черковния двор. На трапезата, сложена върху месали на тревата, се нареждат агнетата, хляба, вино, сирене. Попът прекадява и чете молитва, а след това реже порязаници от хляба и плешката от агнето, с което приношенията се считат осветени. Костите от агнето се събират, на другия ден се носят в гората и се заравят в „мравинчило“, за да се въдят овцете. Очите на агнетата се дават на овчаря, за да познава овцете. За Гергьовден младите булки започват да се приготвяват още преди Великден. Те тъкат саморъчно нови вълненици (25 лактови), престилки, кенарени ризи, украсяват елечетата си. На празника събличат зимната дреха – сукмана и обличат лятната – вълненника. На младата булка свалят невестинската забрадка и слагат обикновена, като на всички жени. Целува се ръка на свекър и свекърва, на роднините, съседите, а те им даряват краваи. Подарените краваи слагат върху месал, постлан на тревата и по купчината се вижда коя от тях е най-почитана и има най-много роднини. Третият обред на Гергьовден е люлеенето. Рано сутринта ергените връзват люлки от въже и люлеят момите за здраве. Отначало са връзвани на най-

високото дърво в Баница, Божичето, дето сега са Найдинци. След заселването на квартала се връзват в лъките, под Ралчовия двор. Когато една мома се люлее, дружките ѝ я шибат със зелени клонки и питат: „Кой либиш?“. Тя не отговаря, но всички разбират, че това е момъкът, дето се поти и я люлее. След люлеенето се вадят пръстените от белия котел, сложени още от вечерта под трендафил или друго цвете да ношува под звездите. От припевките проличавало кой ерген за коя мома ще се ожени. Местен обичай е „сеченето“ на неплодородна овошка. Вечерта срещу Гергьовден стопанинът отива до нея и се заканва да я отсече. В това време стопанката тича, моли го да не я сече, защото „до година ще роди“ и той ѝ прощава. Интересно е, че в някои случаи това се сбъдва.

Месец май, Цветен, Спасовски месец. Еремия, 1 май се празнува в чест на змиите и гущерите. И на този ден, както на Благовец, те се гонят с чуване на маша и ръжен. За да не бъде ухапан човек от змия, не трябва да се работи на 1, 8 и 31 май, т.е. на трите змийски празници.

През месец май или началото на юни е **Възнесение Христово**, т.е. 40 дни след Великден. От незапомнени времена на този ден е съборът на Баница, затова след построяването на църквата тя се наименоува „Свето Възнесение“. Празникът е свързан както с чисто християнски, така и с редица народни обичаи за здраве. Месят се шарени пити, ходят да се лекуват на „росенови ливади“, отправят молби за дъжд към св. Спас.

Месец юни, Русалски, Еньовски месец. Според народното поверие Русалската неделя или Русаля започва от понеделника след Спасовден. За да се предпазят от русалките, къщите се застилат с пелин, носят го и хората. Някога не се работи цялата седмица, нито спят на обяд, от

страх да не „налетят“ на лошата, русалската болест и да останат чалдисани (луди).

Русалската неделя е свързана с обряда русалии – мъжки групи със специални тояги и свои свирци обикалят селата и играят русалски игри за плодородие или за изцеление. Техният главатар знае всички заклинания и заричания, които произнася над билките, знамето, водата и те стават чародейни и лековити. В Западна България се наричат калушари, но дали е имало такава група или е идвала от други села не се знае.

Еньовден, 24 юни, е народен празник, църковният е рождението на св. Йоан Кръстител. На този ден слънцето е в крайната точка на пътуването си към лятото и започва да се връща към зимата. Интересни сведения ни дава Димитър Маринов за къпането. Българският селянин се е къпел, когато се разболее и се е поливал с билкова вода: за здраве – на Гергьовден, Еньовден и Горещниците, къпе се бебето до 40 дни и накрая окъпват човека, когато умре. Жените си миели главите един път в месеца. Празникът е свързан и с приготвянето на венец от билки, най-вече еньовче, вратика, кумунига, чемерика и тинтява. Увиват венета на зелена черничева пръчка или ябълкова, крушо-ва с червен конец. През него се провират децата, момите и булките, накрая жените против болести. Еньовче дават на добитъка и на бездетни жени, за да раждат. На този ден всички жени събират 77 и $\frac{1}{2}$ билки за цял, защото според народното вярване болестите са точно толкова. Билките се берат сутринта, много рано, преди изгрев слънце и тогава полето е пълно с жени, моми и булки.

Петровден, 29 юни е празник, който съвпада с жътвата. Този ден отговяват от петровските пости, колят първото пиле – петровското, за пръв път се ядат ябълки –

петровки, а в Баница приготвяват и традиционния „бял мъж“ от стопено прясно сирене.

Месец юли, Илийнски месец, Горещняците. На **1 юли е Свети Врачове** – празник на врачки, гледачки, баячки, правилци, т.е. на хората, които се занимават с народна медицина. На 15, 16 и 17 юли са Горещняците – тридневен празненство, посветено на огъня като стихия, на слънцето и пожарите, на бурите и гръмотевиците. През трите дни не се работи нищо в полето и в къщи, за да не се запалят снопите и нивите.

Свети Илия (Илинден), 20 юли. Според народното поверие св. Илия държи под властта си гръмотевицата и светкавицата и за да избегнат гнева му хората правят жертвоприношения: месят се обредни хлябове, прави се курбан, извършват се ритуали, насочени срещу гръмотевиците. Жертвата е старият петел, „бащата“, като се оставя нов, млад петел за баща на кокошките. Хлябът и петелът кадят, разнасят и се слага на трапезата.

На 27 юли е Пантелей пътник – празнува се от силни порои и наводнения; лястовиците и щъркелите се събират и отлитат на юг, на зимовище.

От 1 до 12 август е Макавей. Първият ден се нарича за месец септември, останалите за следващите месеци. Според народния рабуш календар, каквото е времето на деня, такова ще бъде и през целия отговарящ календар.

На 6 август е Преображение. Носи се грозде в черква, кади се от свещеника, разнася се по къщите и се яде за пръв път. От този ден времето се „преобръща“, т.е. започва да захладнява.

Голяма Богородица, 15 август е общ празник, на който се отговява от Богородичните пости. Пекат се обредни хлябове, готвят се различни гозби, на трапезата се сла-

гат пресни зеленчуци, плодове, любеници (дини), пъпеша, грозде. Храната се кади и разнася на няколко къщи.

Секновене, 29 август – на този ден се секне (сече) ден и нощ – стават равни, водата и дните стават по-студени, не бива да се къпят хората повече в реките. Змиите, гущерите, самовилите, самодивите, юдите и змейовете се прибират в своите зимовища на край свят. Не се яде черно грозде и не се пие червено вино.

През септември има няколко празника, на които не се извършват религиозни обичаи: **Симеон стълпник на 1-ви; Малка Богородица на 8-ми; Кръстовден на 14-ти.** На тези дни започват да брулят орехите и да берат гроздето.

Димитровски месец, октомври. На 14 октомври е Петковден. Не се счита за голям празник. Служи се на овцете. Коли се овца, месят се обредни специални хлябове за Света Петка. Обредната трапеза задължително се прекадява.

Димитровден е на 26 октомври. Народът го нарича още разпуст, тъй като на този ден се освобождават или се ценяват слугите и ратаите. По месечината – пълна или празна, се гадае дали кошерите ще имат мед.

Мишинден се празнува на 27 октомври в чест на мишките, за да не пакостят на храната, постилките, дрехите, повесмата, сеитбите. С пресни говежди или биволски лайна замазват стените на огнището, праговете на вратата, кошовете, хамбарите, зимника с дрехите и чергите. Считат, че така „мажат на мишките очите“. И на този ден жените не работят женска работа (предене, тъкане, кроене, шиене), не бъркат в ковчезите, кошовете, хамбарите; в плявата, боба, армеята.

Месец ноември е наречен **Рангеловски. На 8 ноември е Рангеловден** – св. Архангел Михаил, душевадник. В чест на светеца изпичат специални обредни хлябо-

ве (боговица и Рангелово блюдо) и принасят жертви (овца, шиле или агне). Трапезата се прекадвя от свещеника.

На 30 ноември е Андрей, Мечкин ден, празнува се в чест на мечката. Рано сутринта слагат царевица да се вари, наkisната във вода от вечерта. В нея слагат и други семена от житни и бобови култури, които се сеят в полето и градината, за берекет. Денят започва да нараства колкото просено зърно. Хвърлят варената царевица през комина със закланянето: „На-а-ти, мецо, варен кукуруз, да не ядеш суровия“. В Баница – „На ти, мецо, зрънце, ти ми дай здраве“.

Последният месец на годината е декември или **Никулски**. **На 6 декември е св. Никола (Никулден).** В негова чест се устройват жертви и жертвоприношения, обреди и песни, посветени на водната стихия, моретата, реките и езерата. Празнуват всички и във всяка къща се месят обредни хлябове и се приготвя рибник – шаран, увит в кисело тесто, опичан под връшник. Обикновено готвят солен или пушен дунавски шаран. На трапезата този ден се слагат още: чушки с боб, зеле, сарми, печена тиква, варено жито. Костите на рибата не се хвърлят, а се изгарят, закопават или се пускат в реката.

С различните празници хората от село свързват започването и свършването на годишните сезони. Зимата е от Рангеловден до Благовец. До Рангеловден трябва да се прибере зеерето (кукуруз, жито), овошките и гроздето, защото след това „иде вечек зимата“. От този празник нататък времето е баш за сватби. От Благовец започва пролетта и тогава се разсаждат градините, сади се кукуруз, слънчоглед. Най-късно се сади до Петровден. Няма точно разграничение между пролетта и лятото, и между лятото и есента. Според старите баничани няма добри и лоши празници, но има добри и лоши дни. Добри са

понеделник, сряда, петък и неделя. Не са добри вторник, четвъртък и събота. На тях „ич не заработваме“. Заработва се (т.е. започва се нова работа, ръкоделие, тъкане и т.н.) обикновено в понеделник, за да е спорна работата. За дните, които наричат „лоши“ вярват, че всяка започната работа не свършва добре. „На пустиняк е!“²

Съборът е най-големият и чакан с желание празник през годината. По същество той е служба на избрания от селото светец за покровител. От незапомнени времена за Баница това е празникът „Свето Възнесение“ (Спасовден). Както бе посочено така е наречена и построената в 1884 г. църква в селото. Празникът има много голямо значение за поддържане на семейните и родови връзки, а в по-ново време на приятелството от училище, студентството, работата.

Подготовката започва отдалече. Преди самия сбор се почистват къщата и дворът, опича се хлябът, а за вечерта се готвят най-вкусните гозби. Двата важни акцента на сбора са „ходенето на госкъето“ и хорото на другия ден. След обяда, преди сбора, на деня на самия светец, започват да пристигат роднини и близки от съседните села с каруци и волски кола или пеша. Селата Оходен, Мало Пещене, Голямо Пещене и Мраморен са на разстояние от три до пет километра и с тях има най-много родствени връзки. Вечерта преди сбора се прави голямо угощение, старите разговарят до среднощ, а младите се запознават и сватосват. Това угощение се нарича „вечеря преди сбора“. След вечеря всички лягат в собата върху черги и опанджаци и се завиват с други кълчищни черги.

Посрещането на гостите става на другия ден след Спасовден, на самия събор, със сложена богата трапеза –

² Интервю на Йорданка Манкова с Мария (Мика) Печовска, предоставено на автора.

чист хляб, гозби, вино, ракия. За сбора се колят овни, ялови овце, кокошки, шилета, агнета, ярета. Ястията са: чорба от месо, печено, кисело зеле с месо, ястия на фурна, баница. Трапезата не се кади, тъй като сборът, сватбата и кръщенето са светски, а не религиозни тържества. Гостите не се задържат много, обикалят и други свои роднини и приятели в селото.

На този ден всеки непознат може да влезе вкъщи и да седне на трапезата. В миналото много цигани и власи от Мраморен тръгват из Баница на просия с „Честит сбор“, мечкарите водят мечки да играят за здраве и берекет по къщите, а други и до днес водят маймунки за веселба и радост на децата.

След обяда всички слизат „сред село“ – в центъра, близо до изворите. На мегдана, пред къщата на Стоян Цолов, играе хорото. Там се оглеждат новите премени на моми и невести, избират се снахи и зетьове от гостите, черпят се, спазаряват се за покупки на добитък и т. н. В старо време хорото е голям кръг от уловените за ръце всички моми, момци и булки в селото. До всяка мома има ерген, а до булките могат да се хванат само мъжете им, девер или брат, друг не смее да се хване. Хорото трае дълго време – докато трае песента на момите песнопойки или свирнята на свирачите. То винаги е най-гиздавата гледка и най-голямото украшение на всеки сбор, във всяко село.

Съборът е най-незабравимият празник за децата: тогава им се купуват играчки от сергииите, лакомства, боза и сладолед от Мило Стефанов, а по-късно от Гоци Тутурания, захарни петлета, пръчки, халва, симиди. Дават им по някоя пара за люлките или за стрелбището. Денят до вечерта се оглася от свирки и пищялки. Вечерта, след залез слънце, хорото спира, всички се прибират по къщите, къ-

дето продължават веселбата, яденето и пиенето, сладката размумка. Едни от сборяните си тръгват същия ден, а други остават да нощуват и са изпращани чак на третия ден с покана отново да дойдат на следващата година. Най-щастливи са стопаните, които посрещат най-много сборяни.

Съборът в Баница е местен няколко пъти. Отначало, по традиция, е на Спасовден. След това за две-три години е на 7 ноември и отново е преместен на 2 юни.

Служби и оброци. Според народните вярвания всяка къща има свой покровител – невидимо същество, което пази челядта и стоката от нещастие и напаст. Отначало това е виден член от къщата, а след много години този покровител (стопанин, сайбия) се възприема от поколенията като небесно същество. Християнството внася нови понятия в отколешните вярвания и тогава покровителят е прекръстен на светец, най-близко до черковния календар. Така е установена службата. В края на XIX в. в Северозападна България една служба и един светец се честват в цяла влака (многобройна семейна еднокръвна махала), която брои до 20 къщи.

За този ден жертвата е теле, овен или шиле. Приготвят се гозби с месо, ако службата е в блажен ден, или постни, ако е в постен ден. Хлябовете са със специални шарки за случая – параклис, посветен на светеца и боговица, посветен на къщата, на Бога. На този ден се вари жито – „коливо“, което се смесва с мед или захар и скълцани орехи и се посипва с препечено чисто брашно, смесено пак с орехи. Нашарва се със зърна от грозде, стафиди, резенчета дюли, ябълки, рядко с круши. Всичко това се прекадява с глинена кадилница с тамян от най-стария в задругата или в къщата, а по-късно от свещеник (след като във всяко село ръкополагат свещеник). Службата започва от вечерта с малка трапеза –

вечерница, на която са поканени само близки роднини или съседите. На другия ден трапезата е по-тържествена, с повече гости и не се вдига до късно вечерта. Следващият ден се нарича патерица – вярвало се, че светецът покровител си е отишъл, но е останала патерицата му, т. е. тоягата, с която се подпира. Службите се служат само зимно време. Освен всяка къща невидим дух-покровител (сейбия) има всяка част от селското землище: лозя, ниви, ливади, бранища. Според вярванията това е смок, змей или орел. За да предразположат своя покровител, хората организират оброци – жертвоприношения с празненства, с курбани, песни, игри и свирки. Християнството приема тези жертвоприношения, но замества митическия стопанин с църковен светец. Оброците се установяват на места с дървета и кладенчета. Те се пазят и тогава, когато дърветата отдавна са изсъхнали. На мястото на старите дървета садят нови.

В землището на Баница има няколко оброчища: на Китката (Кръста), където вековните дървета бяха враснали в каменния кръст, се прави оброк на Свети Илия – 20 юли; на Оброчището (близо до Кръста) – на Свети Иван Летни (8 май); Беляшки оброк – на Костадиновден (Свети Константин и Елена) – 21 май; в Калугер (Дърветата) – на летни Свети Никола (17 май). В писмените сведения е отбелязано, че няколко оброка са правени на Оброчището, на 2 км южно от Баница. Възможно е да са посветени на различни светии – такива случаи описва и Димитър Маринов. На определения ден на мястото на общоселския оброк след подходяща молитва заколват шиле или овен и се приготвя голям казан с чорба – молитвеница. Тя се прекадвя от свещеника, прочита се молитва, изказват се пожелания за здраве, берекет и възхвала на избрания светец, а след това се раздава на присъстващите мъже (Д. Маринов посочва,

че жени не участват). Хората си носят и свое ядене и пиене от къщи. На оброка в Калугер изкопават дупка и наливат светено масло.

През 1882 г. в източната част на бърдото Милин камък, на Банин връх, се поставя оброк. Там се правят честванията и службите в памет на Ботев и загиналите четници до края на XIX в. От 1920 г. честванията и службата се пренасят на Милин камък и в тях вземат участие свещениците и населението на Баница, Мраморен и Чирен.

Освен общите има и родови и лични оброци. Хората поставят каменен кръст в имота си и на определен от тях ден правят жертвоприношение. Приготвят се специално омесени обредни хлябове, курбан агне и обща трапеза. Почти всяко семейство има определен ден в годината, в който се прави служба за здраве на дома. Ако на човек се случи някакво произшествие, злополука или се излекува от тежка болест се отслужва лична служба. Опича се обреден хляб, коли се птица или животно и се раздава на близки и съсед.

Водата е почитана като жизнено благо. От незапомнени времена се извършват служби на изворите, чешмите и гераните. Преди службата се изгребва водата от гераните, почистват се изворите (кладенчетата), за да се изхвърлят калта и коренищата от тях. Отново се избират светци от църковния календар, на които се посвещава службата.

Обредните хлябове са специални. Отличават се по начина на приготвяне на тестото, по формата и шарките, с които са нашарени. Те заемат важно място в бита на старите баничани. Както всички народни традиции, омесването и украсата им за всеки празник и за отделните случаи (празнични или тъжни) се предават от майка на дъщеря и от баба на внучка. Те дават възможност на жената да развие

своя художествен усет и се превръщат в своего рода народно приложно изкуство. В тях се вплитат символите на плодородието, надеждите за здраве и благополучие. Украсата се прави с релефни или вдлъбнати орнаменти от тестото, с огрипката, с просфорник (просфорница – дървен печат), с вретено, пръстен, гривни, цеви, напрусци, шарило.

Обредните хлябове са: за здраве – параклиси; за Коледа – боговици, коледарски кравай и колачета (тестени колела, гевречета); за Великден – хляб с червено яйце в него; за Гергьовден – краваи, за младите булки от роднините и гергьовски хляб с изобразени кошара, овце, овчар с гега и куче; за Цветница (Връбница) – „кукли“ за кумиченето на момите; за Свети четиридесет мъченици – пармаци, давани на булките.

Култът към хляба присъства навсякъде в живота на нашите предци. При посрещане на булката и при раждане се меси медена питка (за да им е сладък животът). За понуда хлябът е богородичен, с дупчици (за да има детето дупчици на бузките), от бяло брашно (за да му е бяло лицето), издигат го високо (за да расте високо), на всеки се дава по залъче (за да му са ситни зъбките). С хляб „прощъпулник“ се отбелязва прохождането на детето, с хляб се срещат кръстникът и скъпите гости, с хляб се изпраща смъртникът и се правят помените.

И така през цялата година – хората отиват в църквата, после вкъщи започва голямото веселие, хапване и пийване. Човекът гони злото не само с молитва и тамян, но и с огън, вода, червени конци, дрянови тояги, коли прасета, агнета, червени петли и черни кокошки, вие венци от лечебни треви и прави всичко останало, дошло от предците му.

Доскоро църквата беше пуста, пълна с прах и празни ковчези, очакващи бъдещите мъртъвци. С назначаването на свещеник Кирил Велинов, храмът отново оживя. Младият инициативен и деен свещеник за много кратко време поднови някои от черковните утвари, провеждат се редовно службите в неделните и празничните дни, хората започнаха да идват на църква. Прави впечатление работата му с училището и учениците, приобщаването на много деца и младежи към църковните служби.

И занапред ще са нужни средства за поддържането на църквата. Нека и ние, и бъдните поколения да помним думите на свещеник Спас Димитров отпреди повече от 80 години, че ако не се поддържа, храмът ще се превърне в свърталище на врабци и прилепи и ние ще се окажем рушители на ценности, градени и почитани от нашите предци.

ЦЪРКОВНИ НАСТОЯТЕЛИ

(Из архивите на църквата „Св. Възнесение“)

- 1890 г.: Иванчо Рашков, Герго Николов, Дино Вълчинов.
- 1892 г.: Мико Попов, Йованчо Рашков, Николчо Печов.
- 1913 г.: Дило Ценков, Данчо Г. Шарабански, Тодор Ганчов.
- 1931 г.: Димитър Вешов, Йоцо Петров, Петър Николов Димовски, Иван Рашков Механджийски, Петър Тодоров Ганчов.
- 1932 г.: Цоло Николчов, Иван Рашков Механджийски, Йоцо Петров, Анто Тодоров Рунтовалски, Димитър Вешов.
- 1934 г.: Цоло Николчов, Вълко Николчов, Йоцо Петров, Иван Механджийски, Димитър Вешов.
- 1936 г.: Димитър Вешов, Цоло Николчов, Вълко Николчов, Иван Рашков Механджийски, Йоцо Петров.
- 1938 г.: Вълко Николчов, Димитър Вешов, Кръстю Ралчев, Цоло Николчов. Новоизбрани 1938 г. (юни): Иван Вълков Бошински, Георги Петров Бенински, Димитър Вешов, Вълко Николчов, Кръстю Ралчов.

Използвана литература

1. Дограмаджиева Е., Б. Райков. Банишкото евангелие. Среднобългарски паметник от XIII век. С., 1982.
2. Вакарелийска Синтия М. Преценяване на месецослова от Банишкото евангелие: нови данни от един „сестрин“ ръкопис – Българистиката в зората на XXI век: Българо-американската перспектива за научни изследвания. С., 2000.
3. Бучински Д. Триконхалната църква при с. Баница, Врачанско. Годишник на Народния археологически музей, книга VII, 1942.
4. История на България. Т. 3, С., 1982.
5. Извори за българската история. Т. 20, С., 1974.
6. Семейен архив на Хаджитошеви. Т. 1, С., 1984.
7. Иванов В. Горно Пещене през годините. Вр., 2004.
8. Йоцов Д. Културно-политическа история на град Враца. Вр., 1998.
9. История на град Враца от древността до Освобождението. С., 1976.
10. Райкински И., В. Антонова. Два рапорта на Никола Обретенков от 1883 г. като Врачански околийски началник. ИМСЗБ. Т. 21, 1993.
11. ДА – Враца, ф. 381 к, оп. 1, а.е. 5, а.е. 407, а.е. 7.
12. Изходящи дневници на църквата „Св. Възнесение Хр.“ за 1889, 1890, 1891 г.; Входящи и изходящи дневници за 1892, 1893, 1898 г.
13. Регистри за ражданията, умираанията и венчавките на църквата „Св. Възнесение Хр.“ 1891 – 1918.
14. ДА – Враца, ф. 476 к, оп. 1, а.е. 2, а.е. 3, а.е. 4, а.е. 5.
15. Бенински Т. История на село Баница. Ръкопис, 1977.
16. Маринов Д. Избрани произведения. Т. 2, С., 1984.
17. В-к „Църковен вестник“, бр. 23-26, 1956.
18. Василиев Асен. Български възрожденски майстори. С., 1965.
19. Друмев Димитър. Резбарско изкуство. С., 1989.
20. Ангелов В. Българска монументална дърворезба. С., 1992.